

ZSIDÓK AZ ORVOSI ELITBEN

ÍRTA: NAGY PÉTER TIBOR - 2017-06-12 ROVAT: TÖRTÉNELEM

A társadalomtörténészek és szociológusok sokféle elitdefiníciót használnak, s az eltérő definíciókból természetesen eltérő bekerülési kritériumok következnek. [1] Az eltérő kritériumokból pedig az következik, hogy a különböző számítások szerint eltérő méretű az orvosi elit, s ebben az elitben különböző arányt mutatnak a zsidó, a konvertita, és a nem zsidó személyek.

Pázmány Péter Tudományegyetem (ma Semmelweis Egyetem) III. sz. Belgyógyászati Klinika, vizsgáló. (Forrás: Fortepan.hu)

Az egyetemi elit

Kiindulhatunk például abból, hogy az orvosok elitjét az egyetemi tanárok jelentik. Ez esetben számolnunk kell azzal a körülménnyel, hogy az egyetemi tanárrá váláshoz szükséges volt egyrészt az egyetem támogatása, másrészt kormányzati akarat – hiszen egyetemi tanárrá válni csak miniszteri előterjesztés nyomán született államfői döntéssel lehetett. Ismeretes, hogy az egyetemeknek – a kolozsvári (a két háború között ez

működött Szegeden) kivételével – bevallott felekezeti preferenciájuk volt a tanári kar kiválasztásában. Budapesten ez a katolikusokat, Debrecenben a kálvinistákat, Pozsonyban-Pécsett a lutheránusokat volt hivatott segíteni. Ehhez a preferenciához a professzori kar részéről többé-kevésbé felvállalt zsidóellenes diszpreferencia is járult, melynek motivációi között, az orvosprofesszorok közötti konkurenciaharc mellett, az alkalmanként erőszakba is átcsapó hallgatói antiszemita mozgalmak is szerepet játszottak. A felsőoktatási „átlagot” meghaladó mértékű antiszemitizmust jól dokumentálja, hogy

**az 1920-as numerus clausus előkészítésében a budapesti orvosi kar
kiemelkedő szerepet játszott.[2]**

Az orvoskar véleményét követően az egyetemi tanári előterjesztésnek még keresztül kellett mennie az egyetemi tanácson, mielőtt a minisztériumba került volna, ahol nemcsak az egyetemi ügyosztály, ill. a miniszter környezetének és gyakran személyének antiszemitizmusa játszhatott szerepet a zsidó vagy konvertita személyek egyetemi tanárrá válásának akadályozásában, hanem az a tény is, hogy egészségpolitikai kérdésekben a Vallási és Közoktatási Minisztérium (VKM) egyeztetett a Belügyminisztériummal ill. (amíg fennállt) a Népjeléti Minisztériummal. E minisztériumok állásfoglalását pedig nemcsak általános politikai klímájuk befolyásolta, hanem az a tény is, hogy szorosan együttműködtek az orvos-egyesületekkel. Bár 1919 után szinte minden értelmiségi csoportban megjelent a törekvés, hogy az antiszemita elkötelezettségük külön szervezetbe tömörüljenek, az orvosok antiszemita szerveződése a legtöbb értelmiségi csoportnál nagyobb arányban vonzotta a foglalkozási csoport tagjait, s e szervezet nagy befolyása az egyetemre, ill. a kormányzatra közismert volt.

A dualizmus korában kevésbé, de az azt követő negyedszázadban azzal is számolni kell, hogy az államfőnek személyes és környezete által motivált diszpreferenciái lehettek minden olyan döntéssel kapcsolatban, mely a legmagasabb állami méltóságokkal egyenértékűnek tekintett egyetemi tanári pozícióba zsidót vagy konvertitát engedett volna be.

Az első konvertitát, Korányi Frigyeszt már 1866-ban kinevezték Budapestre. A bécsi bankár és hadiszállító nagyapától és orvos apától származó Korányi már gyerekkorában katolikussá konvertált. 48-as múltja és 48-as politikus apósa ellenére a 60-as évek elejétől már emelkedett a karrierje – nemcsak az első magántanár, de az első professzor is ő lett. Ezt követően hosszabb szünet következett, s csak 1880-ban nevezték ki Kolozsvárra és 1892-ben Budapestre egy-egy konvertitát, majd 1914-ben még egyet. Míg a korábbi konvertiták római katolikusok voltak, a pozsonyi egyetem felekezeti irányultságának megfelelően 1918 tavaszán két evangélikus konvertitát nevezték ki oda. A Horthy korszak első konvertita orvosprofesszorát is a Pozsonyból Pécsre költözött egyetemre nevezték ki 1922 januárjában. A Bethleni konszolidáció eredményeként 2-2 professzort nevezték ki Budapestre (1926-ban, ill. 1929-ben) ill. Szegedre (1926-ban illetve 1931-ben). A Bethlen kormány lemondása után konvertita orvosprofesszor kinevezésére sem került sor.[3]

Az első zsidó vallású professzort 1874-ben nevezték ki, mégpedig a budapesti egyetemmel szemben hangsúlyozottan szekuláris jellegű Kolozsvári egyetemre. Ő Géber Ede volt, az első zsidóvallású egyetemi tanár – nemcsak az orvosok között, de általában is. Bécsi tanulmányok és bécsi kórházi gyakorlat után, mint a nemi betegségek szakértőjét hívták Grazba, Innsbruckba egyetemi tanárnak, ő azonban Trefort miniszter ajánlatát fogadta el. Névváltoztatásra sem kényszerült. Ezután igen hosszú szünet következik, s csak 1910-ben, ill. 1915-ben neveznek ki zsidó vallású professzort Budapestre, mindkettőjük kinevezése idején már több évtizede túl van a névmagyarosításon is.

A Horthy korszakban egyetlen zsidó vallású orvosprofesszort sem neveztek ki.

A dualizmus korának kormányzati liberalizmusa, ill. Ferenc József (napjainkban szinte kultuszszerűen ünnevelt) nacionalizmusmentessége is tehát mindössze három zsidó vallású orvosprofesszor kinevezésére biztosított lehetőséget. Ezt a számot nem egyszerűen hazai zsidóság arányával érdemes összevetnünk. A zsidó vallású professorok a zsidók lakossági arányához képest csak enyhén, a zsidók iskolázott emberek közötti arányához képest súlyosabban, a zsidók orvosok közötti arányához képest brutálisan alulreprezentáltak a dualizmus korának nagy részében is, ez az arány csak az 1910-es évekre javul valamelyest, s különösen akkor, hogyha a konvertitákat a zsidókhoz számoljuk.

Az viszont egészen egyértelmű, hogy a Horthy korszakban a tovább bővülő professzorlétszám, sőt egyetemszám viszonyai között a zsidó egyetemi tanárok ki nem nevezése csak szisztematikus diszkrimináció eredménye lehetett, mellyel a Horthyval jó viszonyt ápoló zsidó felekezeti vezetőknek, s zsidó vallású vagy származású gazdasági csúcs-elittagoknak is tisztában kellett lenniük.

Reputációs elit

Az elit meghatározásának másik lehetséges módja a reputációs elitkutatás. Ez esetben abból indulunk ki, hogy egy-egy korszak általános lexikonjai (pontosabban ezek sokfelől rekrutált szerkesztőbizottságai) minden egyes az adott szakszerkesztő szemhatárán felbukkanó személy kapcsán mérlegelést végeznek, a személy ismertsége vagy ismerendősége eléri-e azt a mértéket, hogy önálló címszót kapjon, kiszorítva más érdekes és fontos személyeket, vagy tárgyi ismereteket a lexikonból. Mi több, a lexikonok pótkötetei már az olvasói, lexikonhasználói visszajelzésekre is támaszkodnak, hogy a kimaradt, de „fontos” címszavakat pótolják.

Úgy ítéltük meg, hogy a század első harmadára nézvést az ismert és ismerendő személyek névsorát akkor kapjuk meg, ha a Pallas és a Révai Lexikon által önálló címszóra érdemesnek ítélt személyeket vizsgáljuk meg. A Pallas a századforduló ismertségi helyzetét tükrözi, a Révai Lexikon utolsó pótkötete viszont 1935-ben jelent meg. A Pallas és a Révai nem tartalmaz felekezeti adatot. Megjelent viszont az 1929-es Magyar Zsidó

Lexikon[4], mely a korábbi és korabeli zsidó nevezetes zsidó és konvertita személyiségeket igen nagyszámban önálló címszóval „jutalmazza”. Minthogy a zsidó lexikon válogatása igen bőséges, kicsi a valószínűsége annak, hogy a Pallas és a Révai tartalmazna olyan zsidó vallású vagy konvertita hírességeket, akik a Zsidó lexikonban egyáltalán nem jelennek meg. Tehát mindazokat, akik a Pallasban vagy a Révaiban megtalálhatóak, s a Zsidó lexikonban nem, ha nem is filológiai biztonsággal, de szociológiai valószínűséggel kereszténynek minősíthetjük. (Hogy milyen vallású azt már csak egyéb adattárakkal való összekapcsolással állapíthatjuk meg, de erre most egyébként sincs szükségünk.)

A Pallasban, Révaiban felbukkanó értelmiségi csoportok között eltérő mértékben jelentenek többséget a nem zsidók. Az országos közigazgatási vezetők és tisztviselők között 95%-os a nem zsidók aránya, a helyi közigazgatási vezetőknél is ugyanannyi, de a helyi közigazgatási tisztviselőknek már csak 90%. A bírának és tanároknak hasonlóképpen 90%-a tartozik ide. A közsférában tehát a nevet szerzett értelmiségieknek mintegy tizede zsidó háttérű – ezzel szemben a diplomás szabad pályákon – ahova az orvoslás is tartozik – ennek közel kétszerese, hiszen az orvosok mellett az ügyvédeknek, építészmérnököknek egyaránt mintegy ötöde zsidó háttérű volt. Az egyetemi diplomát formálisan nem igénylő, alkotó művészpályákon az utóbbihoz hasonlóak az arányok: az íróknak 19, a költőknek 15, a színészeknek 20, a képzőművészeknek 17, az iparművészeknek 22 % a zsidó háttérű. A művészeti és kulturális vezetőknek, színházigazgatóknak, könyvkiadóknak stb. viszont mintegy 30%-a volt zsidó háttérű .

A zsidók összességében tehát a többi szabad értelmiségi pályához hasonló mértékben vannak jelen az orvosi elitben. A részletek mégis sok specifikumot tartogatnak.

Zsidók – annak ellenére, hogy zsidók számára az orvoslás hagyományosan adott szakma – csak az 1790 körül született nemzedékben jelennek meg, amikor is az orvoselit 3 %-át teszik ki, az 1810 körül született nemzedékben viszont már 7%-nyi zsidót és 6%-nyi konvertitát találunk. Az arányuk folyamatosan nő, hogy az 1870 körül született nemzedékben érje el a csúcspontot, amikor a nem zsidók aránya a lexikonelit háromnegyede alá csökken, s a zsidó vallásúak az orvosi elit 16, a konvertiták pedig 10%-át jelentik. A következő évtizedekben csökkenni kezd a zsidó elit aránya.

Ha viszont azt vizsgáljuk, hogy a híressé vált zsidók között hogy alakul az orvosok aránya teljesen más tendenciát látunk. Az 1810 körül született zsidóknak még negyede, az 1830, ill. 1850 között születetteknek hetede, az 1870 körül születetteknek már csak egy kilencede, az 1890 körül születetteknek viszont csak egy tizenötöde lett orvosként híres.

Miközben tehát az orvosi pályát célba vevő és ekképpen a zsidókban konkurenciacsoportot látó keresztények szemében az orvosi pálya „zsidó jellege” növekedett – addig a zsidók szemében – a tényleges alternatívák bővülésével – csökkent az orvosi pálya szerepe.

Jövedelmi elit

Hosszabb és komplikáltabb vizsgálatok lennének szükségesek a zsidó vallású, a konvertita és a nem zsidó orvosok – vagyoni és jövedelmi elitjének meghatározásához, azaz jövedelmi helyzetének és vagyonának összevetéséhez. Itt most egyetlen jelzést osztunk meg az olvasóval. Az 1941-es lakásösszeírás[5] alapján Budapest körzeteit a lakók iskolázottsági összetétele alapján tíz csoportra osztottuk, s a felső tizedet[6]definiáltuk elitkörzetnek. A nem zsidó orvosoknak nem kevesebb, mint 28%-a, az izraelita vallásúaknak 15 %-a, a konvertitáknak viszont 43 %-a élt elitkörzetben. A lakások konkrét értékét nézve viszont [7]a nem zsidó orvosok 18%-a, az izraelita vallásúak 25%-a, a konvertita orvosok 52% a élt a lakások legértékesebb huszadában. E két szám együtt azt jelenti, hogy a zsidó orvosok (s különösen a konvertiták)valamivel jobb lakáskörülmények között éltek, mint a keresztények, de lakóhelyi szegregációjuk kisebb volt. Magyarán: a keresztény orvosok inkább az úri körzetekbe költözést részesítették előnyben, míg a zsidó orvosok – magasabb jövedelmük ellenére – térben közelebb laktak betegeikhez.

[1] Karády Viktor és Nagy Péter Tibor elit adatbázisa <http://eliteso8.uni.hu>

[2] Victor Karady, Peter Tibor Nagy (szerk.) The numerus clausus in Hungary: Studies on the First Anti-Jewish Law and Academic Anti-Semitism in Modern Central Europe. 276 p. Budapest: Central European University, 2012. mek.oszk.hu/11100/11109/11109.pdf

[3] Diszkrimináció emancipáció – asszimiláció diszkrimináció : zsidó és zsidó származású egyetemi tanárok / szerk. Kovács I. Gábor ; összeáll. Kovács I. Gábor, Kiss Zsuzsanna, Takács Árpád

Budapest : ELTE Eötvös Kiadó, 2012 <http://mek.oszk.hu/12800/12884/>

[4] Az 1929-ben kiadott Zsidó Lexikon személysoros adatbázisa Budapest : Wesley Egyház- és Vallásszociológiai Kutatóközpont, 2011 <http://mek.oszk.hu/09600/09628/>

[5] Az 1941-es lakásösszeírás adataiból (amelyet a fővárosi levéltár őriz 5%-os mintát vettünk, 82754 eset kerekén 400 orvos bekerülését tette lehetségessé.

[6] A mintába eső lakók iskolázottságát foglalkozásuk alapján becsültük, az elemi iskolai végzettségnek 1-es. a polgári iskolainak 2-es az ennél magasabbnak 3-s értéket adva.

[7] Ezt lakásonként a bérérték adja meg. A lakók tulajdonában lévő lakásoknál a lakásfelvétel során a statisztikus tisztviselők eszmei bérértéket becsülték.